

7.kapitola Nezaměstnanost

V této kapitole se seznámíte:

- Kdo je vůbec z pohledu ekonomie nezaměstnaný,
- S výpočtem míry nezaměstnanosti
- S jednotlivými typy nezaměstnanosti,
- S dlouhodobě udržitelnou nezaměstnaností
- S rozdílem mezi dobrovolnou nezaměstnaností a nedobrovolnou nezaměstnaností,
- S náklady nezaměstnanosti pro společnost,
- S vývojem nezaměstnanosti v ČR.

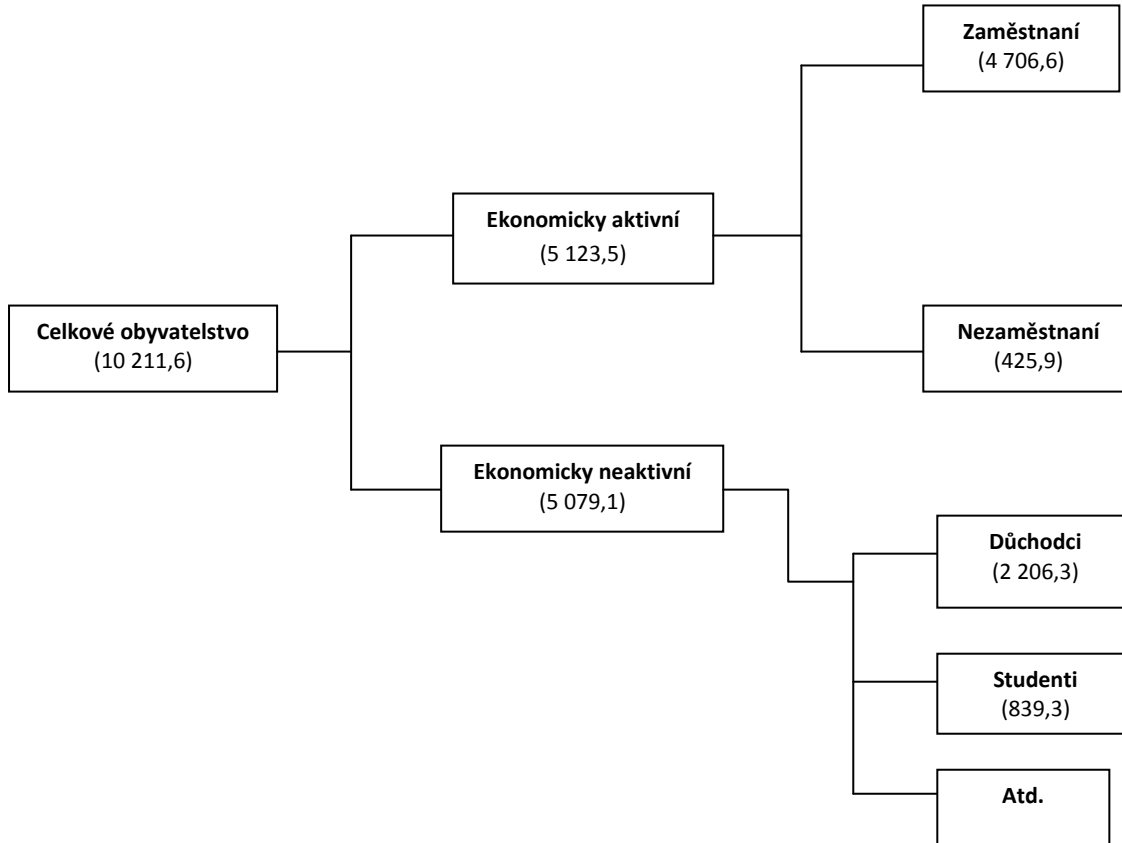
Úvod

Jedním z nejpalčivějších problémů světových ekonomik je nezaměstnanost. V roce 2004 bylo například v členských zemích Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) v souhrnu více než 37 milionů nezaměstnaných. Od poloviny devadesátých let minulého století se hrozba nezaměstnanosti stala realitou také v ČR. Svého vrcholu u nás nezaměstnanosti dosáhla v únoru roku 2004, kdy se počet nezaměstnaných vyšplhal na více než 570 tisíc lidí.

7.1 Měření nezaměstnanosti

Nejdříve si musíme vysvětlit, koho lze chápat jako nezaměstnaného. Podívejme se na následující obrázek. Zde je obyvatelstvo rozděleno do dvou základních skupin. První je ekonomicky aktivní obyvatelstvo, kterému se také říká pracovní síla. Druhou skupinou je ekonomicky neaktivní obyvatelstvo.

Struktura obyvatelstva v ČR

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo se dále člení na zaměstnané a nezaměstnané

Zaměstnaní jsou osoby, které jsou starší 15 let a mají placené zaměstnání, nebo jsou zaměstnány ve vlastním podniku.

Nezaměstnaní jsou osoby starší 15 let, které splňují následující tři podmínky:

- Nejsou zaměstnané nebo sebezaměstnané
- Aktivně hledají práci (např. přes úřad práce, zprostředkovatelny práce, prostřednictvím inzerátů)
- Jsou schopné nastoupit do práce nejpozději do 14 dnů.

Ty osoby, které nevyhovují kritériu zaměstnaných nebo nezaměstnaných, tvoří skupinu **ekonomicky neaktivní obyvatel**. Jde zejména o děti (osoby mladší 15 let), studeny, důchodce, osoby na rodičovské dovolené atd.

V úvodu této kapitoly jsme uvedli, že v únoru 2004 bylo v ČR více než 570 tisíc nezaměstnaných. Je to hodně, nebo málo? Na Slovensku v té době bylo přibližně 460 tisíc nezaměstnaných a v Německu kolem 4,5 milionu nezaměstnaných. Pro porovnání je místo absolutních čísel o počtu nezaměstnaných vhodnější použít míru nezaměstnanosti.

Míru nezaměstnanosti v procentech vypočítáme podle následujícího vzorce:

$$u = (U / (L + M)) \times 100$$

kde u je míra nezaměstnanosti v procentech, U je počet nezaměstnaných a L je počet zaměstnaných.

Míra nezaměstnanosti je procento nezaměstnaných z ekonomicky aktivního obyvatelstva.

Existuje několik měr nezaměstnanosti. Běžně se v tisku a televizi můžeme setkat s tzv. Registrovanou mírou nezaměstnanosti, kterou u nás zveřejňuje Ministerstvo práce a sociálních věcí. Ta je zjišťována tak, že za nezaměstnané jsou brány osoby, které jsou registrované na úřadech práce. Ne všichni nezaměstnaní však hledají práci přes úřady práce, např. z důvodu, že jsou nezaměstnanými pouze krátkou dobu nebo nemají důvěru v to, že by jim úřad práce našel místo. Proto Český statistický úřad provádí tzv. Výběrové šetření pracovních sil, při kterém zjišťuje počet nezaměstnaných v domácnostech. Tyto údaje pak využívá např. Eurostat, který zveřejňuje mezinárodně srovnatelnou míru nezaměstnanosti za státy Evropské unie.

7.2 Typy nezaměstnanosti

Poté co jsme si vysvětlili, jak je definována a jak se měří nezaměstnanost, přesuneme svoji pozornost na členění nezaměstnanosti. Ekonomická teorie rozlišuje z hlediska příčiny tři základní typy nezaměstnanosti: frikční, strukturální a cyklickou.

Frikční nezaměstnanost

Tento typ nezaměstnanosti existuje z důvodu určitého času nutného k vyhledání místa. Vzniká např. tehdy, když pracovník sám opustí své dosavadní zaměstnání a hledá si nové (lepší) pracovní místo. Nebo když zaměstnanec dostane výpověď a opět mu určitý čas trvá, než si najde nové místo. Stejně tak studenti dokončí studia a začnou si hledat své první zaměstnání. Do frikční nezaměstnanosti se často zařazuje i tzv. sezonní nezaměstnanost, typická pro zemědělství anebo stavebnictví.

Základním rysem frikční nezaměstnanosti je, že v souhrnu proti takto nezaměstnaným existují v ekonomice volná pracovní místa. Prostě jen určitou dobu trvá, než si nezaměstnaný vybere. To znamená, že frikčně nezaměstnaným je člověk pouze dočasně.

Z důvodu neustálého pohybu v ekonomice je zřejmé, že určitá frikční nezaměstnanost bude v ekonomice existovat vždy.

Strukturální nezaměstnanost

Jak již samotný název napovídá, strukturální nezaměstnanost vzniká z důvodu strukturálních změn v ekonomice. Co si máme pod strukturálními změnami představit? V ekonomice neustále dochází k útlumu některých odvětví, zatímco jiná odvětví expandují. To vede k situaci, že pracovníci ze

zanikajících odvětví mohou mít jinou kvalifikaci, než by bylo potřeba v odvětvích expandujících. Takovýto pracovník se stává strukturálně nezaměstnaný a je potřeba změnit jeho kvalifikaci např. rekvalifikacemi, což však může trvat delší dobu.

Podobně se může stát, že v jedné části země je vysoká nezaměstnanost, kdežto v jiné části jsou volná pracovní místa. Z důvodu nedostatečné mobility pracovních sil ale nedochází k vyrovnání.

Regionální rozdíly v registrované míře nezaměstnanosti v ČR

Praha - východ	2,1	Most	19,5
Praha - západ	2,1	Karviná	16,9
Praha - město	2,7	Jeseník	15,7
Mladá Boleslav	3,1	Teplice	14,7
České Budějovice	3,7	Bruntál	13,6

Čísla v tabulce udávají registrovanou míru nezaměstnanosti v procentech k 31.12.2006

Strukturální nezaměstnanost tedy vzniká z důvodu kvalifikačního nebo místního nesouladu mezi poptávkou a nabídkou práce. Opět zde však platí, že v souhrnu jsou v ekonomice volná pracovní místa.

Z výše uvedených důvodů již není překvapující, že strukturální nezaměstnanost je hlavní příčinou regionálních rozdílů v míře nezaměstnanosti.

Na předchozím obrázku je vyjmenováno pět okresů ČR s nejnižší mírou nezaměstnanosti a pět okresů na opačném konci žebříčku s nejvyšší mírou nezaměstnanosti ke konci roku 2006. Nejnižší míru nezaměstnanosti vykazuje tradičně hlavní město. Nejvyšší pak města v Ústeckém a Moravskoslezském kraji. Mostecko a Ostravsko bylo postiženo útlumem hornictví a hutnictví. Propuštění horníci a hutníci však mají takovou kvalifikaci, se kterou jen stěží nacházejí vhodná pracovní místa. Můžeme tedy říci, že velká část nezaměstnanosti v těchto soukrajích má bezpochyby strukturální povahu.

Cyklická nezaměstnanost

Cyklická nezaměstnanost je spojena s cyklickým vývojem ekonomiky. Při recesi, kdy klesá hrubý domácí produkt, roste počet nezaměstnaných. Naopak při expanzi hrubý domácí produkt roste a počet nezaměstnaných klesá. Při této nezaměstnanosti existuje všeobecný přebytek nabídky práce nad poptávkou po práci. Na rozdíl od strukturální nezaměstnanosti, která postihovala pouze některá odvětví, cyklická nezaměstnanost zasahuje všechna odvětví v ekonomice.

7.3 Plná zaměstnanost a přirozená míra nezaměstnanosti

Co si máme představit pod pojmem plná zaměstnanost? Znamená to, že není nikdo nezaměstnaný? Tak tomu určitě není. Plnou zaměstnanost můžeme definovat jako zaměstnanost, které je dosaženo, jestliže ekonomika pracuje na hladině potenciálního produktu. Obráceně z hlediska míry nezaměstnanosti, je potenciální produkt takový, který je dosahován při tzv. přirozené míře nezaměstnanosti. Z toho vyplývá, že pokud existuje plná zaměstnanost, existuje přece jenom určitá míra nezaměstnanosti, kterou nazýváme přirozená.

Odhad přirozené míry nezaměstnanosti ve vybraných státech v roce 2001

Finsko	8,6	Rakousko	4,9
Francie	9,3	Řecko	9,8
Japonsko	3,9	Španělsko	11,5
Německo	7,3	Švýcarsko	1,8
Portugalsko	3,8	USA	5,1

Jedná se o přirozenou míru nezaměstnanosti v %.

V ekonomice nacházející se na svém potenciálním produktu bude vždy existovat určitý počet nezaměstnaných. Někteří lidé hledají lepší zaměstnání, studenti si hledají své první místo, některé podniky ukončují svou činnost, kdežto jiné svojí činnosti rozšiřují. Uvedené příklady jsme si výše

zařadili do frikční a strukturální nezaměstnanosti. A právě tyto dva typy nezaměstnanosti tvoří přirozenou míru nezaměstnanosti.

Do přirozené míry nepatří cyklická nezaměstnanost. Ta vzniká z důvodu cyklického kolísání ekonomiky kolem svého potenciálního produktu.

Přirozenou míru nezaměstnanosti nesmíme ale brát jako nějaké stabilní číslo. Její hodnota se bude jistě lišit země od země a bude docházet také k jejímu vývoji v čase. Určit její přesnou výši je obtížné.

Odhady přirozené míry nezaměstnanosti v některých státech jsou zachyceny na předchozím obrázku.

Existuje celá řada faktorů, které přirozenou míru nezaměstnanosti ovlivňují. Nejčastěji jsou uváděny:

- **Demografické změny** – některé skupiny obyvatelstva mají tradičně vyšší míru nezaměstnanosti, než je průměr ve společnosti. Jedná se zejména o mladé pracovníky a ženy. Jestliže tedy do pracovní síly nastupují silné populační ročníky mladých lidí, je pravděpodobné, že přirozená míra nezaměstnanosti roste. Mladším prostě trvá déle, než si najdou práci.
- **Vládní politika** – vláda výrazným způsobem ovlivňuje trh práce. Jestliže např. stanoví neúměrně vysoké podpory v nezaměstnanosti, působí tak nemotivačně na ty, co hledají místo
- **Strukturální změny v ekonomice** – útlumy některých odvětví a na druhé straně expanze jiných působí na výši strukturální nezaměstnanosti, která je součástí přirozené míry nezaměstnanosti

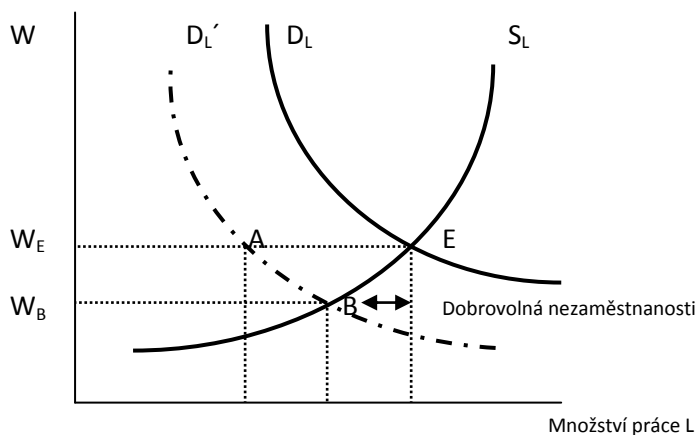
7.4 Dobrovolná a nedobrovolná nezaměstnanost

Představme si člověka, který dostal výpověď a je registrován na úřadu práce. Ten mu nabídne místo, ale daný člověk ho nepřijme, protože mzda, kterou mu nabídli, je pro něj nízká. Je tento člověk dobrovolně nezaměstnaný?

Podívejme se teď, jak je v ekonomii chápána dobrovolnost či nedobrovolnost nezaměstnanosti.

K tomu nám poslouží následující obrázky. Na prvním z nich je zachycena dobrovolná nezaměstnanost a na druhém nedobrovolná nezaměstnanost.

Dobrovolná zaměstnanost – pružné nominální mzdové sazby

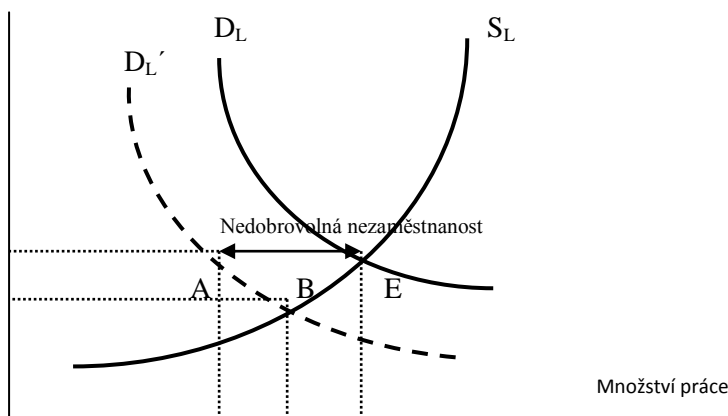

Ještě předtím je však pro zopakování vhodné učinit pár poznámek o nabídce a poptávce po práci, které jsou zachyceny na těchto obrázcích.

Předně poptávku po práci reprezentují firmy a nabídku domácnosti (lidé). Na obrázcích nanášíme na vertikální osu mzdovou sazbu (nominální) - jako cenu práce - a na horizontální osu množství práce. Poptávka po práci je klesající, neboť je zřejmé, že čím nižší mzdovou sazbu musí firmy zaplatit, tím více pracovníků zaměstnají. Z mikroekonomie víte, že firma bude najímat dodatečné pracovníky, dokud se přínos dodatečného pracovníka nevyrovná nákladu na tohoto pracovníka. Naopak zaměstnanci se rozhodují mezi svým volným časem a dobou, kterou stráví v práci. Toto rozhodování je ovlivněno mzdovou sazbou. Jestliže mzdová sazba roste, nabídka práce se zvyšuje. Je nutné si ale uvědomit, že nabídka práce nemůže růst do nekonečna. Při dostatečně vysoké mzdové sazbě by již byla zaměstnána veškerá pracovní síla v zemi, a proto je nabídka práce od této mzdy již zcela neelastická (vertikální).

Původní rovnováha na předchozím obrázku je v bodě E, kde se protíná křivka poptávky po práci (D_L) s křivkou nabídky práce (S_L). V bodě E je při rovnovážné mzdové sazbě (W_E) zaměstnáno rovnovážné množství práce – pracovníků (L_E). Jestliže nyní dojde k poklesu poptávky po práci firem, budou se nejdříve hromadit zásoby firem a nakonec budou firmy nuceny omezit svou poptávku po práci. To je na obrázku znázorněno posunem křivky poptávky po práci doleva (D_L'). Zpočátku vzniká na trhu práce nerovnováha – nabídka práce převyšuje poptávku po práci – v rozsahu úsečky AE. Tato nerovnováha povede bezprostředně k poklesu mzdové sazby, neboť někteří nezaměstnaní budou ochotni pracovat za nižší mzdovou sazbu (W_B). Nová úroveň zaměstnanosti se ustálí na úrovni L_B . Někteří pracovníci však nejsou za nižší mzdovou sazbu ochotni pracovat. Můžeme tedy říci, že si sami vybrali být nezaměstnanými, neboli jsou dobrovolně nezaměstnanými.

Podívejme se nyní na obrázek. Zde je opět počáteční rovnováha v bodě E, kde se protíná křivka poptávky po práci (D_1) s křivkou nabídky práce (S_1). V bodě E je při rovnovážné mzdové sazbě (W_E) zaměstnáno rovnovážné množství práce – pracovníků (L_E). Opět dojde k poklesu poptávky po práci firem. V důsledku hromadění zásob firmy omezí svou poptávku po práci – posun křivky doleva (D_1). Na trhu práce vzniká nerovnováha – nabídka práce převyšuje poptávku po práci – v rozsahu úsečky AE.

Nyní ale nedojde k poklesu mzdové sazby. Ihned vyvstává otázka proč? Uvádí se celá řada důvodů. Již jsme např. uvedli, že jsou uzavřeny kolektivní smlouvy mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci na delší časové období, které pokles mzdových sazeb neumožňují. Také zaměstnavatelé se sami občas obávají snížení mzdových sazeb, neboť by z firmy mohli odejít ti nejlepší (kvalifikovaní) pracovníci a firmy by se v případě opětovného nárůstu poptávky po práci mohly potýkat se značnými problémy. Proto raději nesníží mzdovou sazbu. Jestliže ale zůstane mzdová sazba stále na úrovni W_E , firmy zaměstnají pouze L_A pracovníků. Při této mzdové sazbě, a těmi, kteří nakonec pracují, je nedobrovolná nezaměstnanost. Pokud by došlo k poklesu mzdové sazby na W_B , žádná nedobrovolná nezaměstnanost by neexistovala.

Jestliže tedy při dané mzdové sazbě lidé nechtějí pracovat, jsou dobrovolně nezaměstnaní. Pokud ale při dané mzdové sazbě chtějí pracovat, ale místo neseženou, jsou nedobrovolně nezaměstnaní.

Minimální mzda

Jako zvláštní případ vzniku nedobrovolné nezaměstnanosti se často uvádí situace, kdy dojde k uzákonění minimální mzdy. Podívejme se na následující obrázek.

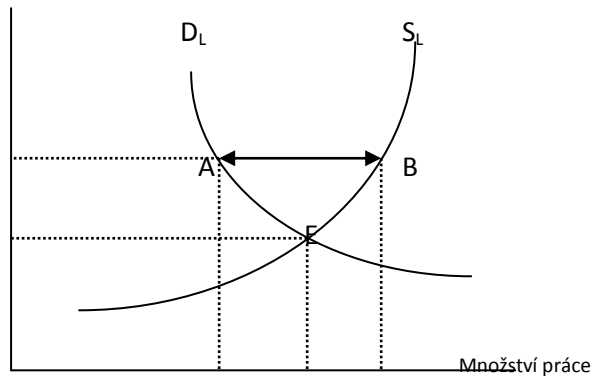
Původní rovnováha je v bodě E, kde se střetává nabídka práce (S_1) a poptávka po práci (D_1). Rovnovážné množství práce – pracovníků (L_E) je zaměstnáno při rovnovážné mzdové sazbě (W_E). Nyní dojde k uzákonění minimální mzdové sazby. Tato minimální sazba je stanovena nad úrovní rovnovážné mzdové sazby. Pokud by byla stanovena pod úrovní rovnovážné sazby, původní rovnováha by zůstala nedotčena.

Vyšší minimální mzdová sazba povede k tomu, že ze strany firem bude nižší poptávané množství práce – bod A. Naopak nabízené množství práce vzroste – bod B. V rozmezí úsečky AB tedy vzniká

nedobrovolná nezaměstnanost, někteří pracovníci by při této sazbě byli ochotni pracovat, ale práci neseženou.

Minimální mzda může způsobovat nedobrovolnou nezaměstnanost pouze u lidí s velmi nízkými příjmy, zpravidla u málo kvalifikované práce. Význam minimální mzdy jako příčiny nezaměstnanosti je však často zpochybňován. Např. V ČR pobírá minimální mzdu pouze kolem dvou procent zaměstnanců.

Nedobrovolná nezaměstnanost – minimální mzda

7.5 Dopady nezaměstnanosti

Nepříznivé dopady nezaměstnanosti můžeme rozdělit na ekonomické a na sociální.

Ekonomické dopady

Nezaměstnanost samozřejmě znamená plýtvání zdroji, které má ekonomika k dispozici. Jestliže je míra nezaměstnanosti vyšší než přirozená míra nezaměstnanosti, ekonomika vyprodukuje méně, než by mohla na úrovni potenciálního produktu.

Tento vztah zachycuje tzv. Okunův zákon. Okunův zákon říká, že je-li skutečná míra nezaměstnanosti o 1 procentní bod nad úroveň přirozené míry nezaměstnanosti, skutečný produkt bude o 2 procentní body pod svou potenciální úroveň.

Samozřejmě se jednalo pouze o celkové náklady celé společnosti. Neopominutelné jsou však i individuální ekonomické dopady jednotlivců a jejich rodin, kteří se stávají nezaměstnanými.

Sociální dopady

S nezaměstnaností je často spojena kriminalita, alkoholismus, sebevraždy, xenofobie atd. Tato negativa rostou zejména s prodlužující se dobou, po kterou je člověk nezaměstnaný.

V souvislosti s dobou, po kterou je člověk nezaměstnaný, je důležitým ukazatelem tzv. dlouhodobá nezaměstnanost. Dlouhodobě nezaměstnaný je ten, který je nezaměstnaným jeden rok a déle. Velkým problémem dlouhodobě nezaměstnaných kromě výše uvedeného je i fakt, že dlouhodobě nezaměstnaný ztrácí své pracovní návyky. Vinou toho jsou pro zaměstnavatele málo atraktivní a jejich šance nalézt nové místo je tím ještě více ztížena.

7.6 Politika zaměstnanosti

Vláda používá dva základní typy opatření souvisejících s nezaměstnaností. Jedná se o pasivní a aktivní politiku zaměstnanosti.

Pasivní politika zaměstnanosti je vlastně pouhé tlumení dopadů nezaměstnanosti v podobě podpor v nezaměstnanosti.

Aktivní politika zaměstnanosti je pak zaměřena na vytváření nových pracovních míst, na zvýšení flexibility pracovní síly, na předcházení nezaměstnanosti. V ČR má aktivní politika zaměstnanosti podobu rekvalifikací, společensky účelových pracovních míst, absolventských a praktikantských míst, veřejně prospěšných míst, chráněných dílen atd.

Jestliže je ekonomika postižena cyklickou nezaměstnaností, existuje vedle výše uvedených opatření aktivní politika zaměstnanosti, možnost i využít expanzivní fiskální a monetární politiku.

Vláda by také měla přijímat opatření vedoucí k větší flexibilitě na trhu práce. Té může dosáhnout např. zlepšením informovanosti o volných pracovních místech, zlepšením dopravní obslužnosti, přiměřenou sociální politikou.

Shrnutí

- Nezaměstnaný je ten, kdo nemá placené místo, nebo není sebezaměstnaný, aktivně hledá práci a je schopen do práce nastoupit.
- Pracovní síla je vlastně ekonomicky aktivní obyvatelstvo skládající se ze zaměstnaných a nezaměstnaných
- Míra nezaměstnanosti je procentuální podíl nezaměstnaných na pracovní síle.
- Frikční nezaměstnanost je nazývána vyhledávací nezaměstnaností. Nezaměstnaným jistý čas trvá, než najdou místo.
- Strukturální nezaměstnanost vzniká z důvodu kvalifikačního či prostorového nesouladu mezi nabídkou práce a poptávkou po práci.
- Cyklická nezaměstnanost existuje v případě poklesu produktu pod úroveň potenciálního produktu.
- Přírozená míra nezaměstnanosti je taková míra nezaměstnanosti, kterou ekonomika dosahuje na své potenciální úrovni.
- Dobrovolná nezaměstnanost je nezaměstnanost, kdy nezaměstnaný nechce pracovat při dané mzdové sazbě.
- Nedobrovolná nezaměstnanost je nezaměstnanost, kdy by nezaměstnaný při dané mzdové sazbě pracovat chtěl, ale místo nesežene. Předpokladem její existence jsou nepružné mzdy.
- Okunův zákon zachycuje ekonomické náklady nezaměstnanosti v podobě odchylky skutečného produktu od potenciálního produktu.
- Pasivní politika zaměstnanosti znamená tlumení dopadů nezaměstnanosti podporami v nezaměstnanosti.
- Aktivní politika zaměstnanosti je politika vlády zaměřená na zvyšování zaměstnanosti.
- Dlouhodobě nezaměstnaní jsou ti, kteří jsou nezaměstnaní déle než jeden rok.